

๓๐

จำใจจำจากเจ้า	จำจร
จำนิราศแรมสมร	แม่ร้าง
เพราะเพื่อจักไปรอน	อริราช แลแม่
จำทุกข์จำเหวศร้าง	สวาดีว่าหวันถวิล

ที่มาของวรรณทอง

ลิลิตตะเลงพ่าย

ผู้แต่ง

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงพระนิพนธ์ โดยมีพระองค์เจ้ากปิธราชัตติยกุมาร พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเป็นผู้ช่วยในการนิพนธ์

ปี/สมัยที่แต่ง

ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๗๔-๒๓๗๘ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ประเภทของวรรณคดี

ลิลิตตะเลงพ่ายจัดเป็นวรรณคดียอพระเกียรติ คือวรรณคดีที่มุ่งสรรเสริญพระเกียรติพระมหากษัตริย์ซึ่งได้แก่สมเด็จพระนเรศวรมหาราช

รูปแบบคำประพันธ์

ลิลิตตะเลงพ่ายแต่งเป็นลิลิตสุภาพ ประกอบด้วยร่ายสุภาพและโคลงสุภาพที่มีทั้งโคลงสอง โคลงสาม และโคลงสี่ มีสัมผัสระหว่างร่ายกับโคลงหรือระหว่างโคลงกับร่ายที่เรียกว่า “เข้าลิลิต”

วัตถุประสงค์/โอกาสในการแต่ง

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงพระนิพนธ์ลิลิตตะเลงพ่ายเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช วีรกษัตริย์ผู้กอบกู้เอกราชของชาติไทย ดังที่ทรงระบุไว้ในร่ายตอนต้นเรื่องว่า

...บรรหารเหตุแผ่นภู ชูพระยศเจ้าหล้า อยู่ดงฟ้าดงดิน เจกเพลงพินไพเราะ ... เฉลิมพระเกียรติผ่านเฝ้า เจ้าจักรพรรดิแผ่นสยาม สมญานามนฤเบศ นเรศวรนรินทร์...

นอกจากนี้ในโคลงตอนท้ายเรื่อง สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ
ปรมานุชิตชิโนรสยังทรงระบุไว้ด้วยว่า พระองค์ทรงพระนิพนธ์ลิลิต
ตะเลงพ่าย เนื่องในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง
ปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ดังความว่า

บรรจงเสวเลขแล้ว	หลายคุง ขวบฤ
ปางปีนเรศอรุ่ง	โลกเลียง
ทำนุกเชตุพน	เขติมตึก เต็มเอย
อวาสอาจเพ่งเพียง	แผ่นฟ้ามาเสมอ

เนื้อหาของบทประพันธ์

เนื้อความส่วนใหญ่ของลิลิตตะเลงพ่ายกล่าวถึงเหตุการณ์ใน
ประวัติศาสตร์ไทยที่วีรนามาจากพระราชพงศาวดาร โดยเริ่มตั้งแต่
สมเด็จพระนเรศวรเสด็จขึ้นครองราชสมบัติใน พ.ศ. ๒๑๓๓ ในครั้ง
นั้น พระเจ้าหงสาวดีนั้นทบุเรงได้มีพระบรมราชโองการให้พระโอรส
คือพระมหาอุปราชายกทัพมาตีไทย เพราะทรงเห็นว่าเป็นโอกาสอัน
ดีที่จะเอาชนะไทยได้ง่ายเนื่องจากไทยกำลังผลัดแผ่นดิน อาจมีการ
แย่งชิงราชสมบัติจนเกิดความระส่ำระสาย พระมหาอุปราชามีทรงเต็ม
พระทัยที่จะยกทัพมาด้วยทรงตระหนักในพระปรีชาสามารถทางการ
รบของสมเด็จพระนเรศวร อีกทั้งโหรหลวงยังทำนายว่าพระองค์มี
เคราะห์ร้ายจนอาจถึงแก่สิ้นพระชนม์ แต่เนื่องจากมีอาจขัดพระบรม-
ราชโองการของพระเจ้าหงสาวดีได้ พระมหาอุปราชจึงเสด็จยกทัพ
มาและได้ทรงกระทำยุทธหัตถีกับสมเด็จพระนเรศวรจนพระมหา
อุปราชพ่ายแพ้สิ้นพระชนม์ชีพ เมื่อเสร็จศึกแล้ว สมเด็จพระนเรศวรทรง
พิจารณาโทษแม่ทัพนายกองที่ตามเสด็จไม่ทัน ทำให้พระองค์และพระ
อนุชาต้องทรงสู้ศึกท่ามกลางกองทัพบม่าโดยมีเพียงควาญช้างและ
กลางช้างตามเสด็จไปเท่านั้น สมเด็จพระวันรัตแห่งวัดป่าแก้วได้กราบ
บังคมทูลขอพระราชทานอภัยโทษแก่เหล่าแม่ทัพนายกอง สมเด็จพระ

พระนเรศวรจึงได้พระราชทานอภัยโทษให้ตามที่กราบทูลขอ และมีพระบรมราชโองการให้แม่ทัพนายกองเหล่านั้นแก้ตัวโดยการยกทัพไปตีเมืองทวาย มะริด และตะนาวศรี หลังจากนั้นเมื่อความกล่าวถึงเหตุการณ์ที่เมืองเชียงใหม่ส่งสารมาขอเป็นไมตรีกับฝ่ายไทย และจบด้วยการสรรเสริญพระเกียรติของพระนเรศวรที่ทรงเป็นกษัตริย์ที่เพียบพร้อมด้วยทศพิธราชธรรม ทำให้กรุงศรีอยุธยามีความเจริญรุ่งเรืองและประชาชนอยู่กันอย่างมีความสุข

วรรณทองบทที่ยกมาข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระมหาอุปราชาทรงรำสาพระสนมก่อนเสด็จยกทัพไปรบ อันเป็นเนื้อหาที่กวีทรงจินตนาการแทรกเข้ามาเพื่อแสดงให้เห็นความทุกข์ของพระมหาอุปราชาที่ต้องจากนางอันเป็นที่รักไปทำศึกที่ตนตระหนักดีว่าแทบจะไม่มีโอกาสได้รับชัยชนะ

ความหมายของวรรณทอง

พระมหาอุปราชาตรัสกับพระสนมผู้เป็นที่รักว่า พระองค์มิได้ทรงปรารถนาที่จะเดินทาง แต่จำพระทัยที่จะต้องจากนางทั้งหลายเพราะต้องไปทำศึกเพื่อแผ่นดิน การจากกันในครั้งนี้ทำให้พระองค์เกิดความทุกข์ความเศร้าโศกเป็นอย่างยิ่ง เพราะพระองค์จะต้องเดินทางด้วยความอ้ำว้างและหวาดหวั่นพระทัย จึงทำให้พระองค์ยังทวีความคิดถึงที่มีต่อนางทั้งหลายมากขึ้น

ความดีเด่น

วรรณทองนี้มีความดีเด่นด้านการสรรคำที่ให้เสียงสัมผัสอันไพเราะ และความหมายที่ลึกซึ้งสะท้อนอารมณ์ มีการเล่นสัมผัสพยัญชนะอย่างแพร่พรทั่วทุกบาท โดยเฉพาะในบาทแรกว่า “จำใจจำจากเจ้า จำจร” ที่เป็นการเล่นเสียง /จ/ ทุกคำ ส่วนในบาทที่ ๒ “จำนิราศแรมสมรแม่ร้าง” มีการเล่นสัมผัสพยัญชนะอีก ๒ เสียง ได้แก่ เสียง /ร/ และ /ม/ ในคำว่า “ราศ-แรม-ร้าง” และคำว่า “สมร-แม่” สัมผัสพยัญชนะเสียง /ร/ ในบาทที่ ๒ นี้ยังต่อเนื่องไปถึงบาทที่ ๓ ในคำว่า “รอน-อริราช”

และบาทสุดท้าย “จำทุกซ์จำเทศว้าง สวาดีว่าวันถวิล” ก็มีการเล่นสัมผัสพยัญชนะเกือบตลอดทั้งบาทได้แก่ คำว่า “ทุกซ์-เทศว” และ “ว้าง-(ส)วาสดิ-ว่า-หวัน-(ถ)วิล”

ความไพเราะทางด้านเสียงสัมผัสของโคลงทั้งบทนี้สอดคล้องประสาณกลมกลืนกับการสื่อความหมายและการสร้างอารมณ์สะท้อนใจอย่างมีเอกภาพและมีวรรณศิลป์ดีเยี่ยม เนื่องจากรวดทองบทนี้เป็นบทลาของพระมหาอุปราชเจ้าจำใจจากพระสนมที่รักไปทำศึกที่ตนเองหวาดหวั่น ความรู้สึกของพระองค์จึงเต็มไปด้วยความทุกข์ระทมใจและความห่วงหาอาลัยนางผู้เป็นที่รัก ด้วยเกรงว่าอาจเป็นครั้งสุดท้ายที่พระองค์จะได้อยู่ร่วมกับนาง การซ้ำคำว่า “จำ” ถึง ๖ ครั้ง ได้แก่ “จำใจ” “จำจาก” “จำจร” “จำนิราศ” “จำทุกซ์” และ “จำเทศว” ช่วยเน้นความรู้สึกของพระมหาอุปราชอย่างชัดเจนว่าการเดินทางในครั้งนี้เป็นสิ่งที่ฝืนพระทัยของพระองค์เป็นอย่างยิ่ง เมื่อประกอบกับการหลกคำในความหมายว่า “จาก” อีก ๕ คำ ได้แก่ “จาก” “จร” “นิราศ” “แรม” และ “ร้าง” การซ้ำคำและการหลกคำทั้ง ๖ ชุดนี้จึงมีความเชื่อมโยงที่มีได้ก่อให้เกิดความไพเราะทางด้านเสียงสัมผัสเท่านั้น แต่ยังแสดงให้เห็นสภาวะความบีบคั้นในจิตใจของพระองค์ที่เกิดจากความขัดแย้งระหว่างความปรารถนาส่วนตัวและหน้าที่ที่มีต่อบ้านเมือง เนื่องจากการเดินทางในครั้งนี้เป็นการทำศึกที่พระองค์เกรงว่าจะไม่มีชีวิตรอดกลับมา การรำลึในครั้งนี่จึงเป็นการลาจากที่พระองค์ตระหนักดีว่าอาจเป็นการลาครั้งสุดท้าย การแจกแจงคำที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึกในบาทสุดท้าย อันได้แก่ “ทุกซ์” “เทศว” “ว้าง” “ว่า” “หวัน” และ “ถวิล” จึงช่วยเน้นย้ำสภาพจิตใจของพระมหาอุปราชที่มีทั้งความทุกข์ระทมใจ ความอ้างว้างว่าเหว ความหวั่นวิตก และความถวิลหาผู้เป็นที่รักให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

บทลาที่เปี่ยมไปด้วยความทุกข์ระทมของพระมหาอุปราชบทนี้จึงเป็นโคลงอันไพเราะที่สร้างความสะท้อนอารมณ์ผู้อ่านได้ดียิ่ง และทำให้โคลงบทนี้เป็นวรรณทองที่ตราตรึงอยู่ในใจผู้อ่านมาแสนนาน